

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIIY-AMALIY JURNALI

1 / 2022

TAHRIR HAY'ATI:

N. SALAYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor – bosh muharrir

I. ERGASHEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

U. MUXAMEDOV

Toshkent shahar adliya boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari – Toshkent shahar yuridik texnikumi direktori, yuridik fanlar doktori, professor

S. GULYAMOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Xalqaro xususiy huquq" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

O. OKYULOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Fuqarolik huquqi" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

M. AXMEDSHAYEVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Davlat va huquq nazariyasi" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

U. TUXTASHEVA

O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

SH. SAYDULLAYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Ommaviy huquq" fakulteti dekani, yuridik fanlar nomzodi, professor

X. XAYITOV

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi "Davlat tuzilishi va boshqaruvining huquqiy asoslari" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar doktori

SH. XO'JAYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Intellektual mulk" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

D. XABIBULLAYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Fuqarolik protsessual va iqtisodiy protsessual huquqi" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor

SH. ISMOILOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Mehnat huquqi" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar doktori

G. TULAGANOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat-protsessual huquqi" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

N. RAXMONKULOVA

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiyasi universiteti "Xalqaro xususiy huquq va fuqarolik huquqi fanlari" kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar doktori

J. NEMATOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Ma'muriy va moliya huquqi" kafedrasida professori v.b., yuridik fanlar doktori

G. UZAKOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Ekologiya huquqi" kafedrasida mudiri, yuridik fanlar nomzodi, dotsent

A. MUXAMEDJANOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Xalqaro huquq va inson huquqlari" kafedrasida professori, yuridik fanlar doktori

R. KUCHKAROV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Umumta'lim fanlar va madaniyat" kafedrasida dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi

SH. XAYDAROV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrasida dotsenti, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

SH. ASADOV

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi "Davlat tuzilishi va boshqaruvining huquqiy asoslari" kafedrasida professori v.b., yuridik fanlar doktori

D. XUDOYNAZAROV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Fuqarolik protsessual va iqtisodiy protsessual huquqi" kafedrasida o'qituvchisi – mas'ul muharrir

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

"Yurisprudensiya" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali

"Юриспруденция" правовой научно-практический журнал

"Jurisprudence" legal scientific-practical journal

"Yurisprudensiya" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligida 2020-yil 22-dekabrda 1140-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

ISSN 2181-1938

© Toshkent davlat yuridik universiteti

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 YUNUSOV HAYDARALI MURATOVICH**
Saraxsiy – islom uyg'onish davrining
yirik huquqshunosi

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 15 NE'MATOV JO'RABEK NE'MATILLOYEVICH**
O'zbekistonda ma'muriy odil sudlov
muammolari va ma'muriy sudlar faoliyati
samaradorligini oshirish imkoniyatlari

- 30 SUVANOV SARDOR BAXADIROVICH**
Taraqqiyot strategiyasida belgilangan
sud-huquq sohasiga oid maqsadlarni amalga
oshirishning ilmiy-nazariy asoslari

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 38 YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
Mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni
"kengaytirilgan jamoaviy boshqaruv" asosida
amalga oshirish

- 49 SAIDOV MAQSUDBEK NORBOYEVICH**
Mas'uliyati cheklangan jamiyatning ustav
jamg'armasidagi qarzdor ulushini
majburlashning o'ziga xos xususiyatlari

- 65 XALILOVA ZEBINISO ERKINOVNA**
Xalqaro investitsiya huquqiy rejimida davlat
korxonalarining roli

12.00.04 – FUQAROLIK
PROTSESSUAL HUQUQI.
XO‘JALIK PROTSESSUAL HUQUQI.
HAKAMLIK JARAYONI VA
MEDIATSIYA

- 75 ESANOVA ZAMIRA NORMUROTOVNA**
Fuqaroning layoqati (huquq va muomala) bilan bog‘liq ishlar: nazariy tahlil va amaliy natijalar
- 84 HAQBERDIYEV ABDUMUROD
ABDUSAIDOVICH**
Hakamlik sudining tuzilishida hakamlik bitimi
- 95 DAVRONOV DONIYORBЕК ABDULLO O‘G‘LI**
Xorij mamlakatlarida fuqarolik protsessual majburlov choralari

12.00.06 – TABIIY RESURSLAR
HUQUQI. AGRAR HUQUQ.
EKOLOGIK HUQUQ

- 105 MAHKAMOV DURBEK NE‘MATOVICH**
O‘simlik dunyosiga oid qonunchilikda ekologik va mulkiy munosabatlar tahlili

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI.
PROKUROR NAZORATI.
HUQUQNI MUHOFAZA QILISH
FAOLIYATINI TASHKIL ETISH.
ADVOKATURA

- 114 IBRAGIMOV DIYORBЕК SHUHRAT O‘G‘LI**
Voyaga yetmaganlar sohasida qonuniylikni ta‘minlashda prokuror nazorati va idoraviy nazorat o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni takomillashtirish masalalari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI,
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 123 ФАЗИЛОВ ФАРХОД МАРАТОВИЧ**
Вопросы анализа социально-правовых факторов легализации преступных доходов

134 ISLOMOV BUNĒD OCHIOVICH

Обстоятельства, смягчающие наказание и исключающие преступность деяния по уголовному законодательству Французской Республики (сравнительный анализ)

**149 BOYDEDAYEV SADIRDIN
ABDUSATTOROVICH**

Korrupsiya tushunchasi: tahlil va taklif

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA,
TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA
SUD EKSPERTIZASI

156 БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА

Ограничение права на молчание
в уголовном судопроизводстве:
опыт Австралии

**165 UTEPOV DAUREN PAKHATOVICH
ZHEMPIISOV NAZARBEEK SHARUNOVICH**

Legal basis for collection and attachment of
digital information as proof in criminal cases in
Republic of Kazakhstan

175 URALOV SARBON SARDOROVICH

Sud muhokamasida isbot qilish predmeti
sifatida preyditsiyadan foydalanish masalalari

UDC: 349.6(045)(575.1)

O'SIMLIK DUNYOSIGA OID QONUNCHILIKDA EKOLOGIK VA MULKIY MUNOSABATLAR TAHLILI

Mahkamov Durbek Ne'matovich,

Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti,

yuridik fanlar nomzodi

e-mail: d.maxkamov@tsul.uz

ORCID: 0000-0002-6918-4616

Annotatsiya. Maqolada ekologik holatni xalqaro va milliy miqyosdagi statistik ma'lumotlar hamda huquqiy aspektlar orqali tahlil etish natijasida ekologik-huquqiy ong va qarashlarning o'zgarishi tavsiflangan. Tabiiy resurslardan biri bo'lgan o'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanishning ekologik-huquqiy maqomi, huquqiy rejimi, o'simlik dunyosini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarning qabul qilinishi dinamikasi va qamrovi, yillar kesimida rivojlanish bosqichlari to'g'risida tahliliy ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari, sohani rivojlantirish va prognoz qilishga qaratilgan zamonaviy konsepsiyalar, yangi mexanizmlar, ilmiy-nazariy institutlar to'g'risida fikrlar berilgan. O'simlik dunyosiga nisbatan mulkchilik masalalari, uning qonunchilikdagi maqomi va o'ziga xos xususiyatlari bayon etilgan. Bunda jismoniy va yuridik shaxslarning o'simlik dunyosiga nisbatan mulk sifatidagi munosabati, foydalanish chegarasi, muhofaza qilish majburiyati masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: o'simlik dunyosi, ekologik qonunchilik, tabiiy resurs, o'simlikdan foydalanish, maxsus foydalanish, mulkiy munosabatlar.

АНАЛИЗ ЭКОЛОГО-ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ О РАСТИТЕЛЬНОМ МИРЕ

Махкамов Дурбек Нематович,

кандидат юридических наук, доцент

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье описываются изменения экологического сознания и отношения в результате анализа экологической ситуации посредством международных и национальных статистических данных и правовых аспектов. Приводится аналитическая информация об эколого-правовом состоянии охраны и использования растительного мира – одного из важных природных ресурсов; правовом режиме, динамике и масштабах принятия нормативных правовых актов, регулирующих растительный мир, изучены этапы развития законодательства по годам. Кроме того, представлены сведения о современных концепциях, новых механизмах, научно-теоретических институтах прогнозирования развития отрасли. Описаны также вопросы права собственности на растительный мир, особенности его статуса в законодательстве. Акцентируется внимание на отношении физических и юридических лиц к растительному миру как к собственности, пределах использования и обязанностях по охране растительного мира.

Ключевые слова: растительный мир, природоохранное законодательство, природные ресурсы, использование растений, частное пользование, имущественные отношения.

ANALYSIS OF ENVIRONMENTAL AND PROPERTY RELATIONS IN PLANTS LEGISLATION

Makhkamov Durbek Nematovich,

Assistant professor of Tashkent State
University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. *The article describes the changes in environmental consciousness and attitudes as a result of the analysis of the environmental situation through international and national statistical and legal aspects. Analytical information on the environmental and legal status of the protection and use of the flora, one of the natural resources, the legal regime, the dynamics and scale of the adoption of regulatory legal acts regulating the flora, the stages of development over years is given. In addition, ideas about modern concepts, new mechanisms, scientific and theoretical institutions for the development and forecasting of the industry are presented. The issues of ownership of the plant world, its status in the legislation, its features are also described. Attention is focused on the attitude of individuals and legal entities to the flora as property, the limits of use, and the obligation to protect.*

Keywords: *flora, environmental legislation, natural resources, use of plants, private use, property relations*

Kirish

Jamiyat rivojlanishi natijasida ijtimoiy va iqtisodiy munosabatlar o'zgarishi tamaddunning dinamik ko'rsatkichlarida namoyon bo'lmoqda. Bu holat barcha jabhalarda o'z ifodasini topmoqda. Jumladan, atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan foydalanish jarayonlari ham keskin o'zgarishlar tendensiyasiga mansubligi bilan alohida ajralib turibdi. Aynan yillar mobaynida shakllangan nazariy qarashlar va shu davrdagi amaliy ifodalar (qonunchilik) o'zining g'oyaviy ko'rinishini yangicha yo'g'rilgan mazmun bilan to'ldirgan holda, zamonaviy ko'rinishga o'tmoqda.

Zero, insonlarning ekologik-huquqiy ongi rivojlanishi o'simlik dunyosini muhofa qilish va undan foydalanishga oid munosabatlarni o'zgartirmoqda. Bu borada huquqshunos olim M. Najimov "Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajalari faqatgina moddiy ishlab chiqarish jarayonida inson o'z ehtiyojlari uchun tabiatni qaysi usulda, qanday vositalar yordamida o'zlashtirayotgani bilan belgilanmaydi. Bunda atrof tabiiy muhit muhofazasiga munosabat jamiyatning ijtimoiy mas'uliyatni anglash xususiyatlarini ko'rsatib turadi. Ayniqsa, ekologik vaziyat keskinlashayotgan hozirgi davrda iqtisodiy rivojlanish darajasi-

ni ko'rsatadigan mezonlar sof iqtisodiy manfaatlar doirasidan chetga chiqib ketdi. Shu jihatdan olganda, ekologik ehtiyojlar hal qiluvchi ahamiyat kasb etishi bilan "tabiat-iqtisod-jamiyat" tizimida ekologik-huquqiy ong va madaniyatning rolini oshirish kun tartibiga qo'yilayotganligi tasodifiy holat emas", deb ta'kidlaydi.

Tabiiy obyektlardan biri bo'lmish o'simlik dunyosi misolida ko'radigan bo'lsak, Birlashgan Qirollikdagi Kyu qirollik botanika bog'i hisobotiga ko'ra, hozirgi vaqtda fanga o'simliklarning 391 000 ga yaqin turi ma'lum bo'lib, ulardan 369 000 ga yaqin turi (yoki 94 %) gulli o'simliklardir. Har yili 2 000 ga yaqin yangi o'simlik turlari topiladi yoki tavsiflanadi. Mavjud eng yaxshi hisob-kitoblarga asoslanib, olimlar barcha o'simlik turlarining 21 foizi yoki har besh o'simlik turidan biri yo'qolib ketish xavfi ostida ekanini ta'kidlashadi [1].

Mazkur ekologik tanglik ham iqtisodiy darajaning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omil hisoblanishi tabiiy. Pirovard natijada, davlatning iqtisodiy manfaati har jabhada o'z ta'sirini bildiradi. Ushbu tendensiya o'simlik dunyosi qonunchiligi bilan bir qatorda aksariat tabiiy obyektlar huquqiy maqomiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Metod va materiallar

Mazkur ilmiy maqolani tayyorlashda ilmiy bilishning mantiqiy va ilmiy uslublaridan foydalanilgan, xususan, mantiqiy tahlil, tarixiy, qiyosiy-huquqiy kabi uslublar qo'llanilgan. Bundan tashqari, empirik materiallar, xususan, statistika ma'lumotlari, xorijiy davlatlar qonunchiligi va amaliyoti tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari

Tabiatdagi har qanday o'zgarish, ekologik muhit ilmiy-nazariy hamda qonun ijodkorligi muhitiga ta'sir etadi va uning yaqqol ko'rinishi ekologik siyosat davrlarni turli tasnifga bo'lish imkonini beradi.

Birinchi bosqich sifatida 1924–1990-yillarda amalga oshirilgan yangi qonun normalari vujudga kelganligini ta'kidlash joiz. Dastlabki yer qonunchiligi ishlab chiqilishi, O'zbekistonning maxsus tabiatni muhofaza qilishga oid qonunlarning qabul qilinishi, keyinchalik yer, suv, yer osti boyliklari, o'simlik dunyosi va hayvonot dunyosini muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarning kodifikatsiya qilinishi ekologik qonunchilikka poydevor bo'ldi [2].

Ikkinchi bosqich sifatida 2000–2016-yillarda olib borilgan davlat ekologik siyosatini ko'rsatishimiz mumkin. Birinchi Prezident 2015-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari hamda 2016-yil uchun mo'ljallangan iqtisodiy dasturning muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisida "Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borilayotgan islohotlar, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiyl mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir" deb nomlangan ma'ruzasida "Biz uchun asosiy vazifa – ishlab chiqarishni texnik va texnologik jihatdan uzluksiz yangilab borish, doimiy ravishda ichki imkoniyat va zaxiralarni izlab topish, iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, sanoatni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishni izchil davom et-

tirishdan iborat bo'lishi zarur. Shu borada ichki imkoniyat va zaxiralarimizni ishga solishning eng muhim yo'nalishi bizning zaminimizdagi boy mineral xomashyo va o'simlik dunyosi resurslarini chuqur qayta ishlashni bosqichma-bosqich oshirib borish, shuningdek, yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan mahsulotlar ishlab chiqarishning hajmi va turini kengaytirishdan iborat bo'lishi kerak" [3], deb ta'kidlagan.

Bizga ma'lumki, tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga imkoniyatlar yaratish va rag'batlantirish maqsadida sohaga oid qator masalalar tanqidiy qayta ko'rib chiqilib, zamon talabiga javob bermaydigan byurokratik to'siqlar bekor qilindi. Amalga oshirilgan choralar natijasida respublikada ishbilarmonlik muhiti tobora yaxshilandi, xususiyl investor va tadbirkorlik subyektlari uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Bu holat ekologik qonun hujjatlarini ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etishda ham namoyon bo'layotgani tadbirkorlik faoliyatiga naqadar e'tibor yuksakligidan dalolat beradi.

Masalan, yangi tahrirdagi "O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risida"gi Qonunga "Sun'iy yaratilgan sharoitlarda yetishtiriladigan yovvoyi holda o'suvchi o'simliklar yuridik yoki jismoniy shaxsning mulki bo'lishi mumkin" yoki "Yuridik va jismoniy shaxslar o'simlik dunyosi obyektlaridan foydalanuvchilar bo'lishi mumkin" kabi jumlar kiritilganligi, Vazirlar Mahkamasining "Biologik resurslardan foydalanishni tartibga solish va tabiatdan foydalanish sohasida ruxsat berish tartib-taomillaridan o'tish tartibi to'g'risida"gi qarorining birinchi jumlasida qayd etilganidek, "Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi ruxsat berish tartib-taomillari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq hamda hayvonot va o'simlik dunyosi obyektlaridan foydalanishni tartibga solish chora-tadbirlarini kuchaytirish maqsadida" qabul qilinganligi, o'simlik dunyosidan foydalanuvchi tadbirkor-

larga ruxsat etishga qaratilgan va shunday xususiyatga ega hujjatning vakolatli organga bevosita, elektron shaklda yoki pochta aloqa vositalari orqali taqdim etilishi kabi qulayliklar yaratilganligi tadbirkorlar manfaati ko'zlanganligini ko'rishimiz mumkin [4].

Bu e'tibor va imtiyozlar yaxshi, albatta, biroq zamonaviy ekologik siyosatni yuritishda kelajak avlodlar manfaatlarini hisobga olish masalasi ham mavjud. Shu sababli ham Konstitutsiyamizda ifodalangan aniq qoida – "Yer, yer osti boyliklari, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir", deb belgilangan. Zotan, "oqilona foydalanish" deganda, avvalambor, zaxiralardan kelajakni o'ylab, tejamkorlik bilan foydalanish tushuniladi. Shu jihatdan qaraganda, Vazirlar Mahkamasining qarori bilan tasdiqlangan "O'simlik dunyosi obyektlaridan foydalanish va o'simlik dunyosi obyektlaridan foydalanish sohasida ruxsat berish tartib-taomillaridan o'tish tartibi to'g'risida"gi nizomning ayrim qoidalari o'simlik dunyosini muhofaza qilishga nisbatan undan foydalanishga ustuvorlik berganday ko'rinadi.

Mazkur mazmunda tushunish mumkin bo'lgan qator normativ-huquqiy hujjatlar mavjud. Xususan, Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 30-sentabrdagi 278-son qarori bilan tasdiqlangan ilovaga ko'ra, yuridik va jismoniy shaxslarga yovvoyi holda o'sadigan o'simliklarni g'amlaganlik (yig'ganlik) uchun to'lovlarni kamaytirish bo'yicha belgilangan to'lovlarning 50 foizdan 90 foizgacha miqdorida imtiyozlar berildi.

Natijada o'simlik dunyosi obyektlaridan tadbirkorlik maqsadlarida foydalanish salmog'i yanada oshdi.

Bundan tashqari, iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror rivojlanishning ekologik asoslarini joriy etish hamda atrof-muhitning normal holatini ta'minlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish maqsadida O'zbekis-

ton Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 27-maydagi "2013–2017-yillarda O'zbekiston Respublikasida atrof-muhit muhofazasi bo'yicha harakatlar dasturi to'g'risida"gi 142-son qarori bilan tasdiqlangan "2013–2017-yillarda O'zbekiston Respublikasida atrof-muhit muhofazasi bo'yicha harakatlar dasturi"ga muvofiq, O'zbekiston Respublikasida ko'p qirrali iqtisodiyot va jamiyat qurilishining asosiy tamoyillari barqaror rivojlanish tamoyillari bo'lib, ular doirasida birinchi darajadagi muhim vazifa ijtimoiy va boshqa sohalarda siyosat bilan yaqin integratsiyada izchil amalga oshiriladigan makroiqtisodiy rejalashtirishning tabiat muhofazasi siyosati bilan maqbul uyg'unligidir, deb belgilandi.

Uchinchi bosqich 2016-yildan hozirgi davrga qadar bo'lgan ekologik siyosatdagi "inqilob" jarayonlaridir.

Mazkur yildan e'tiboran davlatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik va sanitariya holatini yaxshilashni ta'minlash sohasida tizimli ishlar olib borila boshladi.

Bundan tashqari, mazkur jabhada o'tkazilgan tahlil natijalari atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat funksiyalarini amalga oshirishda strategik rejalashtirish va kompleks yondashuvning mavjud emasligi, shuningdek, qo'yilgan vazifalarni samarali bajarish uchun tabiatni muhofaza qilish organining vakolatlari yetarli emasligidan dalolat beradi. Natijada 2019-yilda "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" Prezident Farmoni imzolandi. Aynan ushbu hujjat davlat ekologik siyosatining tub burilishi, yangicha tendensiya paydo bo'lganining huquqiy dalili sifatida namoyon bo'ldi.

Ushbu hujjat oldingi bosqichlarda qabul qilingan hujjatlardan tubdan farq qilgan holda, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlari buzilishlari profilaktikasi, ularni aniqlash va oldini olishning samara-

li mexanizmlarini joriy etish, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilash, aholi punktlarining ekologik va sanitariya holati uchun davlat organlari, xo'jalik yurituvchi subyektlar rahbarlari va fuqarolarning shaxsiy javobgarligini kuchaytirish eng asosiy maqsad qilib qo'yildi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Ilmiy-huquqiy adabiyotlar va qonunchilikdagi atamalar tahlili asnosida ko'radigan bo'lsak, 2010-yilga qadar ekologiya huquqiga oid adabiyotlarda o'simlik dunyosi obyektlarini muhofaza qilish masalasiga yetarlicha e'tibor qaratilmagan, aksar hollarda o'simlik dunyosi tushunchasi umumiy ma'noda talqin qilingan. Jumladan, huquqiy adabiyotlarda faqat o'rmon tushunchasi va o'rmondan foydalanish huquqi tushunchalariga e'tibor qaratilgan [5]. Qonunchilikda ham o'simlik dunyosi tushunchasi bevosita ochib berilmagan. O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish konsepsiyasi mavjud bo'lmagan yoki umumiy ekologik qonunchilik tizimi tarkibida o'zgarishsiz amalda bo'lib kelgan.

Ta'kidlash joizki, bugungi globalashuv davriga kelib, tabiiy resurslar, xususan, o'simlik dunyosi obyektlari yuzasidan yangicha qarashlar vujudga kelmoqda va yuqoridagi g'oyalardan keskin farq qiluvchi nazariyalar paydo bo'lmoqda.

Ushbu nazariyalar asta-sekinlik bilan qabul qilinayotgan qonunlarda o'z ifodasini topmoqda. Mazkur holatni ekologiya huquqining obyekti bo'lmish o'simlik dunyosiga oid qonunchilik to'g'risida mulohaza qilish orqali ifodalash mumkin.

O'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to'g'risidagi qonun yangi tahririning (yangi tahrir qabul qilinganiga 6 yil bo'ldi) eng ustuvor jihati shuki, obyektga nisbatan mulkiy munosabatlarni inobatga olgan va foydalanuvchilarning huquqlari va ularning maqomini alohida aks ettirgan qonun sifatida namoyon bo'ldi. Mazkur holatni

o'simlik dunyosi obyektlari tushunchasidan ham ko'rishimiz mumkin.

1997-yilda qabul qilingan va ancha muddat amalda bo'lgan qonunda o'simlik dunyosiga umuman ta'rif berilmagan va o'simlik dunyosi obyektlari mazmuni "yovvoyi organizmlar daraxtlar, butalar va o'tsimon urug'laydigan o'simliklar, qirqquloqsimonlar, yo'sinsimonlar, suvo'tlar, lishayniklar va zamburug'lar o'zining barcha xilma-xil turlari, yovvoyi organizmlardan tashkil topadigan tabiiy o'simlik jamoalari yoki ularning har qanday majmuyi, kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan o'simlik turlari, yovvoyi o'simliklarning mevalari, urug'lari va boshqa qismlari yoki ular hayoti faoliyatining mahsullari", deb qayd etilgan.

Qonunning yangi tahririda o'simlik dunyosiga "O'zbekiston Respublikasi hududida tabiiy muhitda o'sadigan yoki sun'iy yaratilgan sharoitlarda yetishtiriladigan barcha turdagi yovvoyi o'simliklar majmuyi" deb aniq ta'rif berilgan. E'tiborlisi, mazkur qonunda o'simlik dunyosi obyektlari sifatida yovvoyi holda o'suvchi o'simliklar, botanika kolleksiyalari, yovvoyi holda o'suvchi o'simliklarning yashash faoliyati mahsulotlari sanab o'tilgan.

Ko'rishimiz mumkinki, bu yerda o'simlik dunyosiga berilgan ta'rif va uning obyektlari tarkibida "sun'iy sharoitdagi o'simlik" tushunchasi ham qayd etilgan.

Demak, qonun nafaqat tabiiy sharoitdagi yovvoyi o'simliklar, balki antropagen ta'sir mavjud bo'lishi natijasida paydo bo'lgan o'simliklarni nazarda tutadi. Bu esa ushbu tabiiy obyektga nisbatan mulkiy munosabatlarni tartibga solishda ham ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli ham Qonunda aks etgan o'simlik dunyosiga nisbatan mulkchilik masalasini ekologiya qonunchiligi tizimida bir necha yillar mobaynida mavjud bo'lib kelayotgan tendensiyaga tub burilish yasovchi norma sifatida ko'rishimiz mumkin. Jumladan, o'simlik dunyosiga nisbatan mulkchilik deganda, tabiiy muhitda yovvoyi holda o'suv-

chi o‘simliklar davlat mulki, sun‘iy yaratilgan sharoitlarda yetishtiriladigan yovvoyi holda o‘sovchi o‘simliklar yuridik yoki jismoniy shaxsning mulki bo‘lishi mumkinligi aniq belgilandi. Mazkur normaning yangiligi va o‘simlik dunyosiga nisbatan mulkchilikka zamonaviy yondashuvning mavjudligini oldingi tahrirdagi qonun normasini sharhlash orqali ifodalashimiz mumkin.

Unga ko‘ra, “O‘simlik dunyosiga nisbatan mulkdorlik” nomi bilan belgilangan moddada “O‘simlik dunyosi davlat mulki – umummilliy boylik bo‘lib, undan oqilona foydalanish zarur va u davlat muhofazasidadir”, deb, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 55-moddasi (Yer, suv, yer osti boyliklari, o‘simlik va hayvonot dunyosi hamda boshqa tabiiy zaxiralar umummilliy boylikdir, ulardan oqilona foydalanish zarur va ular davlat muhofazasidadir)ni takrorlagan holda, “O‘simlik dunyosi – davlat mulki” sifatida e‘tirof etilgan.

Amaldagi qonun ham o‘simlik dunyosiga nisbatan jismoniy va yuridik shaxslarning mulkini, xususiy mulkni e‘tirof etuvchi muhim huquqiy hujjat ekanligini e‘tiborga olishimiz lozim.

Biroq ayrim olimlar o‘simlik dunyosini tabiiy obyekt sifatida muhofaza qilish birlamchi bo‘lishi va foydalanish faqatgina ma‘muriy organlarning ruxsati bilan cheklangan tarzda amalga oshirilishi lozimligini ta‘kidlaydi.

Huquqshunos olim O.Narzullayev fikriga ko‘ra, “Biologik resurs sifatida o‘simlik dunyosini muhofaza qilish hamda foydalanish sohasida xususiy mulkchilik o‘rnatilganligini anglatadi. Bu borada mulkchilik ommaviy yoki xususiy bo‘lishidan qat‘i nazar, undan oqilona foydalanish talabi qo‘yilmoqda. Bu resurslarni yaxshi saqlash yoki qayta tiklash mezonlariga javob berishi kerak. Bu yerda bir masala muhim – biologik resurslar kimning mulki bo‘lishidan qat‘i nazar va hatto xususiy mulkdorga tegishli bo‘lgan taqdirda ham davlat muhofazasida ekanligi belgilangan” [6].

Darhaqiqat, Qonunning ushbu tarzda bayon etilishi olimlarning nazariy qarashlariga ham ta‘sir ko‘rsatganligini ko‘rishimiz mumkin. Bizga ma‘lumki, O‘zbekiston Respublikasida mulk – xususiy mulk va ommaviy mulk shakllariga bo‘linadi. Fuqarolik kodeksining 174-moddasiga ko‘ra, o‘ziga qarashli mol-mulkni saqlash, agar qonunchilikda yoki shartnomada boshqacha tartib nazarda tutilgan bo‘lmasa, mulkdor zimmasida ekanligi belgilangan. Xususiy mulk obyekti muhofazasi ushbu mulk egasi – mulkdorga tegishli. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda, xususiy mulk sifatidagi o‘simlik dunyosi obyektiga egalik qilish, foydalanish va tasarruf etish huquqi jismoniy yoki yuridik shaxsda bo‘ladi. Bu esa “davlat muhofazasi”da bo‘lishini inkor etadi. Shu sababli “O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish to‘g‘risida”gi Qonunning mulkchilik masalalariga oid normalarini umume‘tirof etilgan nazariy qoidalarga asoslanib tahlil qilganda, turli qarashlar va xilma-xil fikrlar yuzaga kelishi tabiiy.

Masalan, Y.Jo‘rayevning fikricha, “yangi qonunchilikda belgilangan tabiat boyliklarining “umummilliy boylik” maqomi sobiq sovet davlati davridagi xuddi shunday maqomlardan tubdan farq qilib, u o‘zida tabiat boyliklariga nisbatan mulkchilikning xilma-xil shakllarini qamrab olgan va mulk huquqining aniq subyektiga ega” [7].

Mazmun jihatdan o‘zgargan va shu munosabatni tartibga solishga qaratilgan norma ning mavjudligi ayrim normalarga zid kelish holatlarini ham vujudga keltirdi. Xususan, qonunda belgilanishicha, “o‘simlik dunyosi obyektlaridan foydalanish umumiy va maxsus foydalanish tartibida amalga oshiriladi. O‘simlik dunyosi obyektlaridan umumiy foydalanish jismoniy shaxslar tomonidan bepul, hayotiy zarur ehtiyojlarni qanoatlantirish uchun cheklangan hajmlarda amalga oshiriladi. O‘simlik dunyosidan maxsus foydalanish haq evaziga, ruxsatnomalar asosida amalga oshiriladi.

O‘simlik dunyosi obyektlari doimiy yoki vaqtincha (uzoq muddatli va qisqa muddatli) foydalanishga berilishi mumkin”. Bu norma-da sun‘iy yaratilgan sharoitlarda yetishtiriladigan yovvoyi holda o‘sovchi o‘simliklar jismoniy yoki yuridik shaxsning mulki bo‘lishi mumkinligiga e‘tibor berilmagan. Shu sababli yuqoridagi normada mulkdorning mulkka bo‘lgan huquqlarini cheklovchi tushunchalarni anglash mumkin.

Amaldagi qonunning yana bir ijobiy tomoni o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish sohasidagi nazoratning avvalgi qonundan tubdan farq qiluvchi yondashuv asosida yoritilganligidadir. Zotan, bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy tiklanishni ekologik barqarorlik bilan mutanosib holda olib borish ma‘muriy-huquqiy yo‘l bilan amalga oshirilishi va davlatning ekologiya sohasidagi boshqaruv vakolatining kengaytirilishini taqozo etadi [8]. Mazkur fikrga hamohang tarzda professor Sh.Fayziyev har qanday davlatning ekologik siyosati atrof tabiiy muhit sohasidagi davlat boshqaruvi va nazorati bilan chambarchas bog‘liqligi hamda ekologik siyosat ekologiya sohasidagi davlat boshqaruvi va nazoratining tizimli ifodasi ekanligini qayd etadi [9]. Bu borada professor J.Xolmo‘minov Germaniya qonunchiligi misolida atrof-muhitni muhofaza qilish hamda tabiiy resurslardan foydalanishga oid davlat nazoratining ahamiyatini amaliy misollar orqali ifodalaydi [10].

Qonunning 24-moddasida o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish sohasidagi nazorat davlat ekologik nazorati, idoraviy ekologik nazorat, ishlab chiqarish ekologik nazorati hamda jamoatchilik ekologik nazorati tarzida amalga oshirilishi ko‘zda tutilgan. Unga ko‘ra, o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish sohasidagi davlat nazorati Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi hamda mahalliy davlat hokimiyati organlari tomonidan amalga oshiriladi. O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va

undan foydalanish sohasidagi idoraviy ekologik nazorat davlat o‘rmon fondi yerlarida O‘zbekiston Respublikasi O‘rmon xo‘jaligi davlat qo‘mitasi tomonidan, davlat boshqaruvi organlariga qarashli tashkilotlarda, shuningdek, xo‘jalik boshqaruvi organlari tarkibiga kiruvchi tashkilotlarda davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari tomonidan amalga oshiriladi. O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish sohasidagi ishlab chiqarish ekologik nazorati xo‘jalik yurituvchi subyektlar tomonidan ularga birlashtirilgan hududlarda olib boriladi. O‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanish sohasidagi jamoatchilik ekologik nazorati O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari hamda ommaviy axborot vositalari tomonidan amalga oshirilishi mumkin.

Yuqoridagi moddaning mazmunidan ham ko‘rishimiz mumkinki, ekologik nazoratning barcha turlari o‘simlik dunyosini muhofaza qilish hamda undan foydalanish jarayoniga tatbiq qilingan va har bir ekologik nazorat turi qaysi organ yoki tashkilot tomonidan oib borilishi belgilangan.

Ta‘kidlash joizki, qonunning 25-moddasida o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish jarayonini rag‘batlantirish masalasi yoritilganligi ham navbatdagi ijobiy natijalardan biridir. Unga ko‘ra, o‘simlik dunyosini muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish, u o‘sadigan muhitning muhofaza qilinishi hamda holati yaxshilanishini ta‘minlayotgan jismoniy va yuridik shaxslarga qonun hujjatlariga muvofiq imtiyozlar berilishi mumkin.

Xulosalar

Taklif sifatida shuni aytish mumkinki, ushbu normaning ta‘sirchanligi va amaliy ahamiyatini yanada oshirish maqsadida “qonun hujjatlariga muvofiq imtiyozlar” jumlasini aniqlashtirish va qanday imtiyozlar berilishini aks ettirish maqsadga muvofiq. Shundagina foydalanuvchida imtiyozga nis-

batan talab oshishi orqali oqilona foydalanishga erishiladi.

Ayni davrning talabi shuni taqozo etadiki, naturalistik konsepsiya elementlarini o'zida aks ettirgan maxsus o'simlik dunyosini muhofaza qilish hamda foydalanish (aslida, "o'simlik dunyosini muhofaza qilish" tushunchasini qo'llash payti keldi) to'g'risidagi Konsepsiyani ishlab chiqish fursati keldi. Bunda "o'rmon" va "o'simlik dunyosi" obyektlarining huquqiy maqomi, ma'muriy tartib-taomillar, moratoriy masalalari, mulkiy masalalar, huquqiy rejim, muhofaza chegarasi va mezoni, mas'ul davlat organi va tartibga solish mexanizmi ifodalanishi maqsadga mu-

vofiq. Mazkur hujjat nafaqat huquqiy, balki ilmiy-nazariy xulosalar hosilasi sifatida namoyon bo'ladi. Zero, ushbu tub burilishga davlat ekologik siyosati to'laqonli imkon va sharoit yaratdi.

Umuman olganda, o'simlik dunyosini huquqiy muhofaza qilish va foydalanishga taalluqli ilmiy-nazariy g'oyalarning yangilinishi ushbu qonunchilik tizimida ijobiy o'zgarishlar ro'y berishiga, mulkchilik masalasiga e'tibor qaratilishiga, eng asosiysi, amaliy jihatdan hayotga tatbiq qilish uchun muhim jihatlar inobatga olinishiga, pirovard natijada, genofondni saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga zamin yaratadi.

REFERENCES

1. How many plant species are there in the world? Scientists now have an answer. Available at: <https://news.mongabay.com/2016/05/many-plants-world-scientists-may-now-answer/#:~:text=Scientists%20now%20have%20an%20answer,-by%20Shreya%20Dasgupta&text=There%20are%20about%20391%2C000%20species,Kew%2C%20in%20the%20United%20Kingdom/>.
2. Shodimerov Yu., Xolmuminov J. Ekologik huquq [Environmental law]. Tashkent, Fan va texnologiya Publ., 2015, 512 p.
3. *Xalq so'zi – The word of the people*, 2016, January 16, no. 11 (6446), p. 3.
4. Mahkamov D. O'simlik dunyosi obyektlaridan foydalanishda qonunchilikning o'rni: kecha va bugun [The role of legislation in the use of flora: yesterday and today]. *Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of legal sciences*, 2020, spec. iss.
5. Namozov F.S. O'zbekistonda o'rmonlardan foydalanish huquqi [Forest use rights in Uzbekistan]. Tashkent, Research And Production Association Vostok, 2000.
6. Narzullayev O. O'zbekistonda biologik resurslarni muhofaza qilish va ulardan foydalanishni huquqiy tartibga solishni takomillashtirish [Improving the legal regulation of protection and use of biological resources in Uzbekistan]. Tashkent, TSUL, 2020, 232 p.
7. Zhuraev Iu.A. Pravo i upravlenie v oblasti ispolzovanie i okhrany prirodnoi sredy Respubliki Uzbekistan [Law and management in the area of use and protection of natural resources of the Republic of Uzbekistan]. Abstract of Doctor's degree dissertation. Moscow, 1996, pp. 28–29.
8. Alixonov B.B. Ekologik barqarorlik [Environmental sustainability]. *Huquq va burch – Law and duty*, Tashkent, 2010, no. 36, pp. 11–14.
9. Faiziev Sh.Kh. Teoreticheskie problemy pravovogo obespecheniia ekologicheskoi politiki Respubliki Uzbekistan [Theoretical problems of legal observance of ecological policy of the Republic of Uzbekistan]. Ed. M.Kh. Rustambaeva, M.B. Usmanova. Tashkent, TSIL, 2004, p. 45.

10. Kholmuminov J. Issues of legal regulation of environmental protection and the utilization of natural resources in Germany. Review of law sciences, 2019, vol. 3, article 5. Available at: https://uzjournals.edu.uz/rev_law/vol3/iss2/5/.

11. Ekonomicheskie aspekty borby s nezakonnymi rubkami i nelegalnym oborotom drevesiny: puti povysheniia effektivnosti mezhdunarodnykh programm borby s nezakonnoi deiatelnostiu v lesnom sektore [Economic aspects of combating illegal logging and illegal timber trade: ways to increase the effectiveness of international programs to combat illegal activities in the forest sector]. *Ustoichivoe lesopolzovanie – Sustainable forestry*, Moscow, 2007, no. 1 (13), pp. 29–32.

12. Petrov A.P. Cherez nauku i obrazovanie – k garmonii otnoshenii mezhdru obshchestvom i lesom [Through science and education - to the harmony of relations between society and the forest]. *Ustoichivoe lesopolzovanie – Sustainable Forest Crawling*, Moscow, 2003, no. 2, pp. 38–40.

13. Shvars E. Lesnoi kodeks: nevyopolnennye obeshchaniia i upushchennye vozmozhnosti [Forest Code: Unfulfilled Promises and Missed Opportunities]. *Ustoichivoe lesopolzovanie – Sustainable Forest Crawling*, Moscow, 2006, no. 4 (12), pp. 2-7.

14. Pisarenko A.I., Strakhov V.V. Lesnoe khoziaistvo Rossii: ot polzovaniia – k upravleniiu [Forestry in Russia: from crawling to management]. Moscow, 2004, 552 p.

15. Dzhennings S., Nussbaum R., Dzhadd N., Evans T. Lesa vysokoi prirodno okhrannoi sennosti. Prakticheskoe rukovodstvo [High Conservation Forests: A Practical Guide]. Moscow, 2005, 184 p.